

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ (м.ОДЕСА) ім. К.Д.УШИНСЬКОГО**

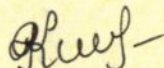
КИРСТА НАТАЛІЯ РОМАНІВНА

УДК 372.772.

**МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ
МАРІЙКИ ПІДГІРЯНКИ В ЛЕКСИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

13.00.02 — теорія та методика навчання (українська мова)

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Одеса - 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

Рівненський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського
00504577 (S) (м.Одеса)
Міністерство освіти України.

Науковий керівник — дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор
БОГУШ Алла Михайлівна
Південноукраїнський державний педагогічний університет (м.Одеса)
ім.К.Д.Ушинського, завідувачка кафедри теорії і методики дошкільного виховання

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
ДОРОШЕНКО Сергій Іванович
Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди, професор сектора української мови

кандидат педагогічних наук, доцент **ТКАЧУК Ореста Владиславівна**
Прикарпатський університет ім. Василя Стефаніка, доцент кафедри педагогіки і українознавства

Провідна установа:

Рівненський державний педагогічний інститут,
кафедра української мови
Міністерство освіти України, м.Київ

Захист відбудеться „23“ грудня 1997 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.01 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті (м.Одеса) ім. К.Д.Ушинського за адресою: 270020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету (м.Одеса) ім. К.Д.Ушинського за адресою: 270020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий „21“ „листопада“

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради професор *Н.А.КАВАЛЕРОВА*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлюється концептуальними положеннями реформування дошкільної освіти в Україні, зміст якої має включати „оволодіння дітьми основами української мови і літератури“, „прилучення малят до музичної, образотворчої, театральної діяльності, ознайомлення з елементами української та світової культури“¹. А пріоритетність рідної мови як національного джерела формування особистості, її „функціонування в усіх сферах суспільного життя“² ставить перед сьогоденною дошкільною практикою важливі завдання — донести до кожної дитини культурні і духовні надбання українського народу, оживити його мовні багатства, сприяти їх свідомому засвоєнню і використанню у власному мовленні. Правильно організована робота над збагаченням словника відіграє першорядну роль в оволодінні дітьми лексичним багатством української мови, є міцним фундаментом для успішного навчання рідної мови в школі.

Питання розвитку словника виступає одним із головних завдань мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Вченими розкрита значущість і обгрунтована необхідність проведення лексичної роботи (М.С.Рожественський, О.П.Усова, Є.І.Радіна, Л.О.Пеньєвська), сформульовані педагогічні принципи роботи над словом, виявлені деякі особливості словника дітей дошкільного віку (Г.М.Бавикіна, Р.Й.Жуковська, М.М.Коніна, В.І.Коник, С.І.Соловйова), розроблені прийоми пояснення і закріплення нових слів (А.М.Бородич, А.П.Іваненко, М.М.Коніна, Ю.С.Ляховська, Є.І.Тихеева, Л.П.Федоренко), встановлені особливості розвитку словника в різних видах діяльності (В.І.Коник, Н.В.Кудикіна, Н.І.Луцан, І.М.Непомняща, Н.П.Савельєва, В.І.Яшина).

Важливе місце в системі засобів мовленнєвого розвитку відводиться художній літературі, яка активізує і розширює дитячий словник, виховує точність мовлення, чуття слова, його відтінків, привчає відчувати та розуміти силу і красу образних виразів. Дослідження вчених дозволили з'ясувати особливості сприймання мови літературних творів дошкільниками, вплив художньої літератури на розвиток зв'язного мовлення, словесну творчість (Т.І.Алієва, Є.Ф.Лукіна, Ле Тхі Ань Тует, Л.І.Фесенко, А.Є.Шибицька), роль художніх творів як основного джерела розвитку образності мовлення дітей (Н.В.Гавриш, С.І.Жупанин, Н.Зубалій, Н.Н.Насруллаєва, Л.Я.Панкратова, А.І.Полозова, І.Т.Титаренко, Хоанг Тхі Хоа Бінь), особливості сприймання та заучування поетичних творів (С.С.Бухвостова, Р.Й.Жуковська, Є.І.Жицький, С.І.Жупанин, Н.Зубалій, В.І.Лейбсон, А.І.Полозова, І.Т.Титаренко).

¹) Про базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. — 1997. — № 1. — С. 7.

²) Конституція України: Основний закон. — К.: Преса України, 1997. — С. 6.

Натомість у дошкільній лінгводидактиці відсутні дослідження з питань розвитку словника дітей засобами поетичних творів українських письменників, які писали та пишуть в Україні для дітей. Актуалізація літературної спадщини Марійки Підгірянки, відсутність науково обгрунтованої системи роботи з поетичними творами в аспекті розвитку словника і зумовили вибір теми дослідження „Методика використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку“.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема входить до тематичного плану Південноукраїнського державного педагогічного університету (м.Одеса) ім. К.Д.Ушинського („Методика навчання дітей української мови в дошкільному закладі“ №0197V6685552).

Об'єкт дослідження — художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження — процес збагачення лексики дітей старшого дошкільного віку засобами поетичних творів Марійки Підгірянки.

Мета дослідження: на основі лексичного аналізу творів поетеси розробити методику словникової роботи зі старшими дошкільниками та апробувати її ефективність.

Гіпотеза: збагачення словника дітей за творами Марійки Підгірянки відбуватиметься успішно, якщо: забезпечити повноцінне сприймання і розуміння дітьми текстів поетичних творів; організувати поетапну роботу за творами поетеси, яка включає: розвиток поетичної спостережливості; тематичне засвоєння лексики і образних виразів; використання системи лексичних ігор і вправ, спрямованих на закріплення поетичної мови творів; активізацію лексики і образних виразів у різних видах діяльності та повсякденному житті.

Завдання дослідження:

1. Здійснити лексичний аналіз поетичних творів Марійки Підгірянки для дітей.
2. З'ясувати місце творів поетеси в практиці роботи сучасного дошкільного закладу.
3. Дослідити особливості сприймання старшими дошкільниками поетичних творів Марійки Підгірянки.
4. Виявити рівні засвоєння дітьми лексики і образних виразів за творами Марійки Підгірянки.
5. Розробити і експериментально апробувати методику розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за творами поетеси.

Методологічними засадами дослідження є положення теорії пізнання про діалектичний взаємозв'язок мови, свідомості, мислення та духовно-практичної діяльності; раціонального та чуттєвого в навчанні мови; перехід кількісних змін у якісні; ідея духовного розвитку особистості як національно

свідомого суб'єкта.

Теоретичними засадами дослідження виступили праці педагогів (С.Ф.Русова, Є.І.Тихєєва, К.Д.Ушинський, Є.О.Фльоріна) з мови і мовлення; психологів та психолінгвістів (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, О.В.Запорожець, О.М.Леонтьєв, Б.М.Теплов, П.М.Якобсон) з мовленнєвої діяльності і художнього сприймання; лінгвістів та лінгводидактів (М.Т.Баранов, І.К.Білодід, А.М.Богуш, В.О.Добромислов, М.Р.Львов, Ф.О.Сохін, Л.П.Федоренко, Л.В.Щерба) про мову як систему і розвиток словника, положення базисного компонента дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз проблеми на основі вивчення лінгвістичної, психолого-педагогічної і методичної літератури, варіантних програм навчання і виховання; педагогічне спостереження, анкетування, бесіди з дітьми, педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий), кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

Дослідження проводилося (1993-1997 рр.) в чотири етапи.

На першому етапі (1993-1994 рр.) аналізувалися наукові джерела проблеми, визначалися вихідні теоретичні положення, об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання дослідження, його основні напрямки.

На другому етапі (1994-1995 рр.) розроблялася концепція дослідження і модель її реалізації, проводилися пошуково-розвідувальний і констатуючий експеримент.

Третій етап (1995-1996 рр.) передбачав проведення формуючого експерименту, в процесі якого перевірялася гіпотеза та ефективність методики розвитку словника дітей за поетичними творами Марійки Підгірянки.

На четвертому етапі (1996-1997 рр.) здійснювалася перевірка експериментальної методики, аналізувалися результати педагогічного експерименту, узагальнювалися експериментальні дані, формуювалися висновки, виявлялися тенденції і закономірності розвитку словника засобами поетичних творів.

Базою дослідження виступили дошкільні заклади м.Івано-Франківська (№№ 1, 2, 3, 10, 29), м.Калуша (№№ 2, 3), м.Одеси (№№ 106, 275). В пошуково-розвідувальному експерименті взяли участь 160 дітей старшого дошкільного віку і 176 вихователів, у констатуючому і формуючому експериментах — 100 дітей шостого року життя.

Наукова новизна дослідження: вперше здійснено лексичний аналіз поетичних творів Марійки Підгірянки для дітей; розроблено і науково обгрунтовано дидактичну модель комплексної роботи за творами поетеси (в мовному аспекті); визначено рівні відтворення змісту і віршованої мови творів; рівні засвоєння лексики і образних виразів за віршами Марійки Підгірянки; виявлено тенденції і закономірності розвитку словника дітей

засобами поетичних творів.

Теоретична значущість полягає в розкритті специфіки роботи в процесі засвоєння поетичної мови творів Марійки Підгірянки, виявленні особливостей первинного сприймання старшими дошкільниками віршів поетеси (в мовному аспекті), окресленні педагогічних умов, тенденцій і закономірностей розвитку словника дітей засобами поетичних творів.

Практична значущість дослідження: розроблено дидактичну модель комплексної роботи за поетичними творами Марійки Підгірянки (в аспекті розвитку словника); визначено об'єм і зміст тематичних словників за віршами поетеси. Розроблені конспекти занять, групи лексичних вправ, словесні ігри можуть бути використані в практиці роботи сучасних дошкільних закладів. Дослідні матеріали можуть слугувати доповненням до чинних програм виховання та навчання дітей дошкільного віку з розділів „Мовленнєве спілкування“, „Художня література“, базисного компонента дошкільної освіти. Теоретичні й експериментальні матеріали готові до впровадження, оскільки пройшли апробацію в процесі проведення лекційних, практичних, лабораторних занять із студентами дошкільного відділення Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника, в навчально-виховному процесі дошкільних закладів №№ 6, 23 м. Івано-Франківська.

Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні особливостей лексики творів Марійки Підгірянки, розробці дидактичної моделі комплексної роботи за творами поетеси (в аспекті розвитку словника), окресленні педагогічних умов, тенденцій і закономірностей розвитку словника дітей засобами поетичних творів.

Апробація результатів дослідження. Про хід і результати дослідження доповідалося на міжнародних (Івано-Франківськ, 1993; Одеса, 1995), республіканських (Івано-Франківськ, 1995; Харків, 1995), зональних (Одеса, 1993) конференціях, щорічних звітних наукових конференціях викладачів Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, обговорювалося на аспіранських семінарах Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського впродовж 1993-1997 років.

Основні положення й результати дослідження відображено в колективній монографії, двох статтях, 6 збірках матеріалів і тез наукових конференцій.

На захист виноситься:

1. Дидактична модель комплексної роботи за поетичними творами Марійки Підгірянки (в аспекті розвитку словника).
2. Рівні засвоєння дітьми лексики і образних виразів за творами поетеси.
3. Педагогічні умови, що сприяють ефективному засвоєнню віршованої мови засобами поетичних творів.

4. Тенденції і закономірності розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобами поетичних творів.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації — 190 сторінок машинописного тексту, що включає два графіки, 4 діаграми, 3 схеми, 33 таблиці. У списку використаних джерел — 235 назв.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значущість роботи; сформульовано основні положення дисертації, що виносяться на захист.

У першому розділі „Теоретичні засади лексичної роботи” розкрито специфіку словникової роботи на етапі дошкільного дитинства, здійснено ґрунтовний аналіз проблеми мовленнєвого розвитку дітей засобами художньої літератури, проаналізовано лексичний склад поетичних творів Марійки Підгірянки для дітей. Подано визначення базисних понять: „лексика”, „словникова робота”, „художнє сприймання”.

Словникова робота в дитячому садку — це планомірне збагачення активного словника дітей незнайомими або важкими для них словами (А.М.Бородич), виховання чутливості до смислових і стилістичних відтінків слів, підвищення культури мовлення (Ю.С.Ляховська). В нашому розумінні сутність словникової роботи полягає в тому, щоб забезпечити правильність сприймання слів дітьми, їхнє розуміння з усіма відтінками і забарвленнями; засвоєння і репродукування лексичних одиниць у відповідних ситуаціях; щоб нові слова ввійшли в спеціальні лексичні вправи, які поглиблюють їхнє розуміння, готують до вживання в нових сполученнях, і як результат лексичної роботи — самостійність, правильність використання засвоєних слів у повсякденній мовленнєвій практиці.

В результаті аналізу праць учених було виявлено особливості розвитку словника дошкільників (Г.М.Бавикіна, В.В.Гербова, Н.П.Іванова, Г.М.Ляміна, Ю.С.Ляховська, В.І.Яшина), обгрунтовано методи і прийоми словникової роботи (А.М.Богуш, А.М.Бородич, Л.І.Глухенька, М.М.Коніна, О.І.Соловйова, Л.П.Федоренко та ін.). Встановлено, що розвиток словника дітей здійснюється не тільки в навчальній діяльності (Л.О.Пеньєвська, Є.І.Радіна, О.П.Усова), а й у процесі вільного, нерегламентованого спілкування з людьми, які їх оточують, в різних видах діяльності (А.М.Богуш, А.П.Іваненко, В.І.Коник, Н.В.Кудикіна, Н.І.Луцан, О.І.Луценко, І.М.Непомняця, Н.П.Савельєва).

Важливе місце в системі засобів розвитку, навчання і виховання дітей

посідає художня література. Її вплив на формування особистості дошкільників досліджувався вченими у таких аспектах: як засіб морального (Н.С.Карпінська, М.М.Коніна, О.М.Лещенко, Л.С.Славіна, Н.О.Циванюк, О.О.Хоменко) трудового (Л.А.Таллер), естетичного (С.І.Жупанин, М.М.Коніна, Л.Я.Панкратова, Т.Д.Полозова) виховання, розвитку мовлення дітей (Т.І.Алієва, Н.В.Гавриш, Є.Ф.Лукіна, Н.Н.Насруллаєва, Л.І.Фесенко та ін.).

У вирішенні завдань мовленнєвого розвитку дошкільників засобами художнього слова однією з важливих є проблема художнього сприймання (Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, Н.С.Карпінська, Б.М.Теплов, П.М.Якобсон). Сприймання літературних творів дітьми дошкільного віку — явище складне, суперечливе і дискусійне. Окремі зарубіжні вчені (Ж.Піаже, І.Олпертон) вважають, що сприймання художніх творів дітьми є процесом пасивним, дошкільникам властиві егоцентризм, небажання і невміння уявляти себе в ролі інших, нерозуміння мотивів, дій, вчинків героїв. Вітчизняні науковці (Л.С.Виготський, Л.М.Гурович, О.В.Запорожець, Н.С.Карпінська, Г.М.Леушина, Є.Ф.Лукіна, О.О.Хоменко та ін.), навпаки, розглядають сприймання як дійовий процес. Ми дотримуємося погляду, що сприймання творів художньої літератури — процес активний, тісно пов'язаний з мисленням, під час якого дитина вчиться порівнювати, аналізувати, узагальнювати, тобто виконувати безліч перцептивних дій, з допомогою яких в її уяві створюється адекватний образ.

Сприймання змісту художнього твору складається з таких компонентів: активного слухання, уявлення почутого, його усвідомлення та розуміння (А.М.Богущ). Воно залежить від низки умов: жанру літературного твору (оповідання, казка, легенда, вірш), наявності центрального образу, в зв'язку з діями якого ведеться опис, лексики художнього твору, виразності читання, власного досвіду дітей, їхнього соціального становища.

Віршований твір відрізняється від прозового як зовнішнім виглядом, так внутрішньою структурою мови, що зумовлює певні особливості в його сприйманні. Особливості сприймання та заучування дітьми дошкільного віку поетичних творів досліджувалися низкою сучасних учених (С.С.Бухвостова, Р.Й.Жуковська, Є.І.Жицький, С.І.Жупанин, Н.Зубалій, В.І.Лейбсон, А.І.Полозова, І.Т.Титаренко).

Аналіз лексики творів Марійки Підгірянки засвідчив, що основний масив слів, який складає лексичну тканину поезій, належить до категорії загальноновживаної та емоційно забарвленої лексики. Використання означених лексичних шарів робить мову творів поетеси простою й доступною для розуміння дошкільників, а їх різноплановість — семантичному відношенні — відповідає вимогам розвитку мовлення і мислення дітей. Діалектизми нараховують мінімальну кількість прикладів і вживаються поетесою у випадку особливої ситуації для створення місцевого колориту, індивідуалізації мови персонажів.

Уміло використовуються Марійкою Підгірянкою і образні вирази. Їх небагато, але вони відзначаються змістовністю, влучністю, барвистістю, легкістю для запам'ятання. Це дозволило вважати, що за своїми художніми особливостями поезії Підгірянки можуть слугувати ефективним засобом збагачення словника дітей емоційно забарвленою лексикою, образними виразами; формувати вміння користуватися поетичною мовою у власному мовленні.

У другому розділі „Лексична робота з дітьми старшого дошкільного віку за поетичними творами Марійки Підгірянки” проаналізовано чинні варіантні програми навчання і виховання, хрестоматійні збірки, плани навчально-виховної роботи, проведено анкетування вихователів, бесіди з дітьми щодо вивчення стану використання поетичних творів Марійки Підгірянки в сьогоденній дошкільній практиці, рівня обізнаності вихователів і дітей з життям і творчістю поетеси; висвітлено результати констатуючого та формуючого експериментів.

На констатуючому етапі досліджувалися особливості сприймання і засвоєння старшими дошкільниками змісту та мови поетичних творів Марійки Підгірянки. Дослідження складалося з чотирьох тематично означених серій.

У першій серії „Намалюємо словами” з'ясувалося розуміння дітьми змісту і мови вперше прослуханих творів, уміння в описовій формі передати почуте. Для цього дитині читали новий для сприймання вірш і пропонували „намалювати словами” те, про що написано у творі. Докладний аналіз дитячих висловлювань дозволив виділити деякі особливості, що пов'язані з первинним сприйманням старшими дошкільниками віршів Марійки Підгірянки (в мовному аспекті): емоційна піднесеність висловлювань дітей опісля слухання твору; вибірковість сприймання поетичних образів і їх змалювання за допомогою раніше засвоєної лексики; активне звернення до власного життєвого досвіду; використання у „словесних малюнках” лише загальноовживаної і специфічно побутової лексики творів; більш частотне порівняно з іншими частинами мови використання іменників і дієслів; відсутність уміння користуватися емоційно забарвленою лексикою; неготовність до сприймання образних виразів і їхнього перенесення у власне мовлення.

Крім того, на основі зібраного експериментального матеріалу ми згрупували „словесні малюнки” дітей за рівнями відтворення ними змісту і віршованої мови творів. На креативному рівні відтворення знаходилося 6% дітей експериментальної і 4% — контрольної груп. До адекватно-вибіркового рівня було віднесено 18% дітей експериментальної і 16% — контрольної груп. Констатуючий рівень відтворення продемонстрували 22% дітей експериментальної і 20% — контрольної груп. До четвертого рівня були віднесені неадекватні змісту вірша розповіді дітей. Їх засвідчили 34% дітей експериментальної і 36% — контрольної груп. У 20% дітей експериментальної і 24% — контрольної груп відповіді були відсутніми.

Друга серія „Поговоримо про вірш“ складалася з трьох завдань, які були спрямовані на виявлення вміння дітей відповідати на запитання за змістом поетичних творів, пояснювати значення ключових слів і образних виразів, використовувати їх у процесі складання речень. Результати виконання першого завдання „Допоможи Грайликові відповісти на запитання“ засвідчили, що діти виявили переважно позитивні емоції в процесі слухання віршів Марійки Підгірянки і відповідей на запитання за їх змістом. Оцінка творів мотивувалася особистими переживаннями дітей, власним ставленням до зображуваних картин. Дехто доповнював описи з вірша враженнями з власного досвіду, демонструючи цим не лише позитивне, але й активне ставлення до прочитаного. Натомість діти виявилися не готовими до сприймання краси віршованого слова, його перенесення у власне мовлення. Наприклад, у відповідях на запитання, „Які слова з вірша тобі найбільше сподобалися і ти їх запам'ятав?“ лише окремі діти: від 4% (у експериментальній та контрольній групах) до 10% — в експериментальній, назвали по одному образному виразу.

Завдання „Пояснимо Грайликові значення слова, образного виразу“ та „Позмагаємося з Грайликом у закінченні речень“ були спрямовані на виявлення вмінь дітей пояснювати значення ключових слів і образних виразів, використовувати їх під час складання речень. Результати обстеження було оброблено за допомогою методів математичної статистики і на підставі одержаних даних визначено коефіцієнти розуміння та використання означених лексичних одиниць за творами поетеси. Показник 0-0,1 вважався нульовим; 0,1-0,5 — низьким; 0,5-0,7 — середнім; 0,7-0,9 — достатнім; 0,9-1 — високим.

За результатами дослідження діти з К роз. 0,1-0,5 становили: розуміння лексики — 100% в експериментальній і 100% в контрольній групах; образних виразів — 84% дітей експериментальної і контрольної груп. Нульовий К роз. образних виразів виявили 10% дітей експериментальної і 12% — контрольної груп. І лише 6% дітей експериментальної і 4% — контрольної груп продемонстрували середній К роз. образних виразів. К вик. лексики 0,1-0,5 був у всіх (100%) дітей експериментальної і контрольної груп. Щодо К вик. образних виразів за потетичними творами Марійки Підгірянки, то результати виявилися такими: нульовий К вик. засвідчили 46% дітей експериментальної і 50% — контрольної груп. Низький К вик. був у 54% дітей експериментальної і 50% — контрольної груп.

Третя серія „Ми із Грайликом-поети“ передбачала визначення вміння дітей використовувати ключові слова і образні вирази в процесі складання описових розповідей. Дитині пропонували уявити себе поетом і описати ул юблену пору року, свято. Лексичний аналіз дитячих розповідей засвідчив, що в процесі складання розповідей діти переважно користувалися власним

словниковим запасом, опиралися на власний життєво-мовний досвід. Визначені нами лексеми і образні вирази дітьми практично не вживалися. У своїх описах старші дошкільники використовували лише загальноновживані і окремі специфічно побутові лексеми на означення природних явищ, назв улюблених свят. Емоційно забарвлена лексика з творів Марійки Підгірянки не входила до їхніх розповідей. Більшість дітей використали від 1 до 2 слів за всіма темами (12%-26% — в експериментальній та 16%-24% — контрольній групах). Лише в розповідях 6%-10% дітей нараховувалося 5-6 лексем з творів поетеси. Образні вирази вживали від 2% до 4% дітей експериментальної і контрольної груп.

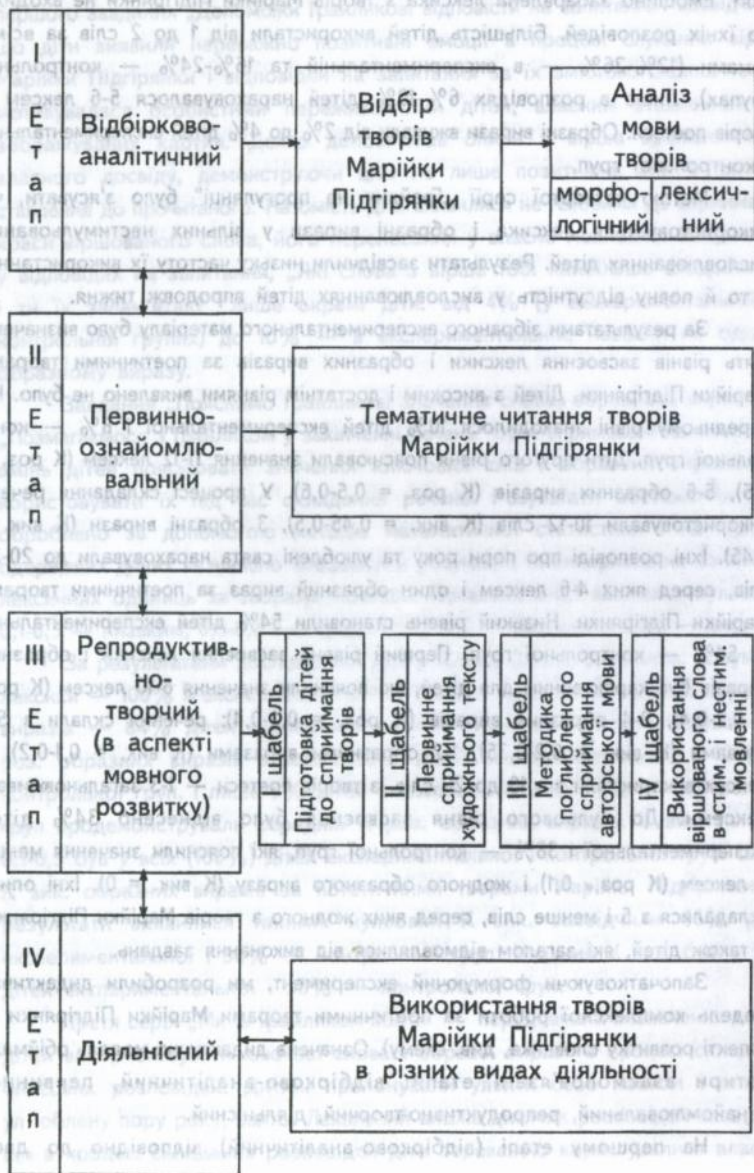
Метою четвертої серії „Грайлик на прогулянці“ було з'ясувати, чи використовується лексика і образні вирази у вільних нестимульованих висловлюваннях дітей. Результати засвідчили низьку частоту їх використання, а то й повну відсутність у висловлюваннях дітей впродовж тижня.

За результатами зібраного експериментального матеріалу було визначено п'ять рівнів засвоєння лексики і образних виразів за поетичними творами Марійки Підгірянки. Дітей з високим і достатнім рівнями виявлено не було. На середньому рівні знаходилося 10% дітей експериментальної і 8% — контрольної груп. Діти другого рівня пояснювали значення 11-12 лексем (К роз. = 0,5), 5-6 образних виразів (К роз. = 0,5-0,6). У процесі складання речень використовували 10-12 слів (К вик. = 0,45-0,5), 3 образні вирази (К вик. = 0,45). Їхні розповіді про пори року та улюблені свята нараховували до 20-30 слів, серед яких 4-6 лексем і один образний вираз за поетичними творами Марійки Підгірянки. Низький рівень становили 54% дітей експериментальної та 54% — контрольної груп. Перший рівень засвоєння лексики і образних виразів був характерним для дітей, які пояснили значення 6-10 лексем (К роз. = 0,2-0,4), 2-4 образних виразів (К роз. = 0,2-0,4); речення склали з 5-9 словами (К вик. = 0,2-0,35), 1-2 образними виразами (К вик. = 0,1-0,2). В описах використали від 10 до 20 слів, з творів поетеси — 1-3 загальноновживані лексеми. До нульового рівня засвоєння було віднесено 34% дітей експериментальної і 38% — контрольної груп, які пояснили значення менше 5 лексем (К роз. < 0,1) і жодного образного виразу (К вик. = 0). Їхні описи склалися з 5 і менше слів, серед яких жодного з творів Марійки Підгірянки; а також дітей, які загалом відмовлялися від виконання завдань.

Започатковуючи формуючий експеримент, ми розробили дидактичну модель комплексної роботи за поетичними творами Марійки Підгірянки (в аспекті розвитку словника, див. схему). Означена дидактична модель обіймала чотири взаємопов'язані етапи: відбірково-аналітичний, первинно-ознайомлювальний, репродуктивно-творчий, діяльнісний.

На першому етапі (відбірково-аналітичний) відповідно до двох

Дидактична модель комплексної роботи з поетичними творами Марійки Підгірянки

програмових тем „Навколо рідної природи“, „Українські обряди і традиції“ було відібрано 22 твори Марійки Підгірянки, здійснено їх лексичний і морфологічний аналіз, виділено тематичні групи ключових слів і образних виразів, складено словничок слів з національно-культурним змістом.

Другий етап (первинно-ознайомлювальний) був розрахований на 3-4 заняття і передбачав розповідь вихователя про життя і творчість поетеси, читання її творів, слухання грамзаписів, вільну розмову з дітьми за змістом прочитаного, ігри-інсценізації. Робота розпочиналася серією спеціально розроблених нами занять під загальною назвою „Знайомтеся, любі діти“ і виступала складовою частиною комплексного ознайомлення старших дошкільників з письменниками рідного краю.

Третій етап (репродуктивно-творчий) — стрижневий етап дослідження. Він передбачав використання творів Марійки Підгірянки як поетичної основи (робочого матеріалу) для вирішення загальних і спеціальних завдань словникової роботи. Було складено перспективний план роботи з відібраними поетичними творами та розроблено технологію роботи за віршованими текстами в аспекті розвитку словника дітей у такій послідовності: розвиток поетичної спостережливості; забезпечення тематичного засвоєння ключових слів і образних виразів; використання системи лексичних ігор та вправ, спрямованих на закріплення поетичної мови творів; створення умов для використання лексики і образних виразів у різних видах діяльності і повсякденному спілкуванні.

На четвертому етапі (діяльнісний) поетичні твори Марійки Підгірянки, відповідно і її віршоване слово, використовувалися у ході святкових ранків, вечорів поезії, літературних вікторин, поетичних хвилинок.

На прикінцевому етапі дослідження було проведено контрольні зіставні зрізи з метою виявлення ефективності розробленої методики розвитку словника дітей за творами поетеси. Порівняльні дані рівнів засвоєння лексики і образних виразів за віршами поетеси наведено в таблиці.

Таблиця
Рівні засвоєння лексики і образних виразів за поетичними творами Марійки Підгірянки

Групи	Зрізи	Рівні засвоєння лексики і образних виразів				
		високий	достатній	середній	низький	нульовий
		IV / %	III / %	II / %	I / %	0 / %
ЕГ	до навчання	-	-	10 %	56 %	34 %
	після навчання	14 %	42 %	28 %	16 %	-
КГ	до навчання	-	-	8 %	54 %	38 %
	після навчання	-	-	14 %	74 %	12 %

Як засвідчує таблиця, в рівнях засвоєння лексики і образних виразів за поетичними творами Марійки Підгірянки дітьми експериментальної групи відбулися відчутні позитивні зміни. Опісля навчання 14% дітей експериментальної групи досягли високого рівня засвоєння поетичної мови (на констатуєчому етапі цей рівень був відсутній). Діти IV рівня пояснювали значення 21-25 лексем (К роз. = 0,9-1), 9-10 образних виразів (К роз. = 0,9-1). У процесі складання речень використовували 21-23 слова (К вик. = 0,9-1), 9 образних виразів (К вик. = 0,9). Їхні розповіді про пори року та улюблені свята нараховували 40-50 слів, з них 11-14 лексем усіх означених категорій, до чотирьох образних виразів за віршами поетеси.

Достатній рівень засвоєння продемонстрували 42% дітей експериментальної групи (в констатуєчому зрізі цей рівень був відсутній). Вони пояснювали значення 16-20 лексем (К роз. = 0,7-0,9), 7-8 образних виразів (К роз. = 0,7-0,8), склали речення з 16-18 словами (К вик. = 0,7-0,8), 7-8 образами виразами (К вик. = 0,7-0,8). В описах використали від 30 до 40 слів, з яких 7-10 лексем і до 3 образних виразів з творів Марійки Підгірянки.

Якщо до навчання на середньому рівні засвоєння було всього 10% дітей експериментальної групи (в контрольній 8%), то на заключному етапі дітей, що досягли другого рівня, стало 20% (в контрольній — 14%). На низькому рівні опісля навчання залишилося лише 16% дітей експериментальної групи (в контрольній — 74%). В контрольній групі, як і на етапі констатуєчого зрізу, залишилися діти з нульовим рівнем засвоєння лексики і образних виразів. Вони становили 12% (було 34% дітей в експериментальній і 38% — в контрольній групах). В експериментальній групі таких дітей виявлено не було.

У висновках викладено результати дослідження, основні з них такі:

1. Лексичний аналіз поетичних творів Марійки Підгірянки (переважання загальноновживаної та емоційно забарвленої лексики, незначна кількість діалектизмів, влучність, барвистість образних виразів) дозволив уважати, що за своїми художніми особливостями вони можуть слугувати ефективним засобом розвитку словника дітей старшого дошкільного віку.

2. За результатами аналізу методичних матеріалів дошкільних закладів, анкетування вихователів було виявлено, що в сьогоденній дошкільній практиці використовується доволі значний масив творів поетеси, вихователі частково обізнані з життєвим і творчим шляхом Марійки Підгірянки. Натомість вірші поетеси не займають належного місця в системі засобів розвитку словника дітей.

3. У процесі дослідження було визначено вихідні рівні засвоєння

старшими дошкільниками лексики і образних виразів за поетичними творами Марійки Підгірянки. Переважна більшість дітей знаходилася на низькому і нульовому рівнях. Ніхто з дітей не досяг високого і достатнього рівнів.

4. Стрижнем експериментальної методики виступила дидактична модель комплексної роботи за творами поетеси, що обіймала чотири взаємопов'язані етапи: відбірково-аналітичний, первинно-ознайомлювальний, репродуктивно-творчий, діяльнісний.

5. Як засвідчило дослідження, діти експериментальних груп досягли високого і достатнього рівнів засвоєння мови поетичних творів, збільшилася кількість дітей з середнім рівнем засвоєння, знизилася з низьким і зникла з нульовим. Значних позитивних змін у результатах дітей контрольних груп не спостерігалось.

6. У процесі дослідження було визначено ефективні педагогічні умови розвитку словника дітей засобами поетичних творів. Серед них: цілеспрямоване збагачення поетичного досвіду, емоційного фонду для сприймання поетичних творів; раціональне планування роботи з віршованими формами в аспекті розвитку словника впродовж року; наявність орієнтовних тематичних словників; комплексний підхід у використанні методів ознайомлення дітей з довідками і прийомів словникової роботи; удосконалення навичок вживання лексики і образних виразів у словесних іграх та вправах; відображення змісту поетичних творів в ігровій і продуктивній діяльності; створення емоційно позитивних стимулів активного використання поетичної мови творів у нових ситуаціях спілкування.

7. За експериментальними даними було виявлено деякі тенденції розвитку словника дітей засобами творів Марійки Підгірянки: пояснення значень слів за принципом підведення їх до родового поняття; активне вживання таких частин мови, як дієслова, прикметники і прислівники; влучне використання емоційно забарвленої лексики і образних виразів; ріст нестандартних відповідей з використанням поетичної мови творів; зменшення кількості повторів у відповідях на запитання за змістом віршів; збільшення загальної кількості слів у розповідях дітей; самостійні художньо-мовні прояви в різних видах діяльності і повсякденному житті.

8. У дослідженні встановлено деякі закономірності засвоєння мови поетичних творів дітьми старшого дошкільного віку: в основі збагачення словника дітей засобами поетичних творів лежить безпосередній чуттєвий досвід дитини; ефективність засвоєння поетичної мови творів залежить від рівня розуміння дітьми лексичного значення слів і образних виразів, що становлять їх канву; темпи засвоєння лексики і образних виразів обумовлюються рівнем розвитку у дітей поетичного слуху, індивідуальних особливостей мовленнєвого розвитку; міцність засвоєння лексичного матеріалу

старшими дошкільниками залежить від рівня активності дітей в процесі його використання в різних видах діяльності і повсякденному спілкуванні.

Перспективу подальшого дослідження проблеми вбачаємо у вивченні можливостей використання поетичних творів Марійки Підгірянки у формуванні образного та виразного мовлення дітей дошкільного віку.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Методика лексичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку за поетичними творами Марійки Підгірянки // Наука і освіта / Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. — 1997. — №1. — С. 81-84.

2. Поетичний дивосвіт Марійки Підгірянки // Наша школа. — 1996. — №5-6. — С. 18-21.

3. До питання про використання поетичної спадщини М.Підгірянки в сучасному дошкільному закладі // Актуальні проблеми українського національного дошкільня / За ред. М.Г.Стельмаховича. — Івано-Франківськ, 1995. — С.191-197.

4. Вірна дочка України // Матеріали і тези облас. міжвузівської науково-практичної конф. „Класична педагогіка і філологія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності“. — Одеса, — С. 64-66.

5. Екологічний аспект в поетичній творчості М.Підгірянки // Збірка матеріалів міжнародної наук. конф. „Виховання екологічної культури“. — Одеса, 1995. — С. 30-31.

6. Стосовно питання національного виховання за поетичними творами М.Підгірянки // Тези доповідей та повідомлень наук. конф. „Українська духовна культура в системі національної освіти“. — Харків, 1995. — С. 72-73.

7. Народознавчий аспект лексичної роботи за творами М.Підгірянки // Матеріали Всеукр. науково-практичної конф. „Українське народознавство і проблеми виховання учнів“. — Івано-Франківськ, 1995. — С. 125-128.

8. Питання національного виховання за творами М.Підгірянки // Матеріали доповідей. Міжн. наук. конф. „Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє“. — Одеса, 1995. — С. 132-133.

9. С.Русова про вплив художньої літератури на розвиток мови дітей // Матеріали всеукр. науково-практичної конф. „Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополька“. — Івано-Франківськ, 1996. — С. 69-70.

Кирста Н.Р. Методика використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 — теорія і методика навчання (українська мова). — Південноукраїнський державний педагогічний університет (м.Одеса) ім. К.Д.Ушинського, Одеса, 1997.

Дисертацію присвячено питанням актуалізації поетичної спадщини Марійки Підгірянки в практиці роботи сучасних дошкільних закладів, використанню її творів задля розвитку словника дітей старшого дошкільного віку. В роботі розроблено дидактичну модель комплексної роботи за поетичними творами Марійки Підгірянки (в аспекті розвитку словника). Докладно описано методику відбору ключових слів та образних виразів і прийоми пояснення їх значення. Визначено рівні засвоєння лексики і образних виразів за творами поетеси, педагогічні умови, тенденції і закономірності розвитку словника дітей засобами поетичних творів.

Ключові слова: актуалізація, поетичний твір, словник, ключові слова, образні вирази.

Кирста Н.Р. Методика использования поэтического наследия Марийки Пидгирянки в лексической работе с детьми старшего дошкольного возраста. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 — теория и методика обучения (украинский язык). — Южно-украинский государственный педагогический университет (г.Одесса) им. К.Д.Ушинского, Одесса, 1997.

Диссертация посвящена вопросам актуализации поэтического наследия Марийки Пидгирянки в практике работы современных дошкольных учреждений, использование ее произведений для развития словаря детей старшего дошкольного возраста. В работе разработана дидактическая модель комплексной работы за поэтическими произведениями Марийки Пидгирянки (в аспекте развития словаря). Подробно описана методика отбора ключевых слов и образных выражений и приемы объяснения их значения. Определены уровни усвоения лексики и образных выражений за произведениями поэтессы, педагогические условия, тенденции и закономерности развития словаря детей средствами поэтических произведений.

Ключевые слова: актуализация, поэтическое произведение, словарь, ключевые слова, образные выражения.

Kyrsta N.R. Methodology of Usage of Marika Pidhiryanka's Poetic Heritage in Lexical Work with Senior Pre-School Children. - Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Kandidat of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.02 — Theory and Methodology of Education (the Ukrainian Language). — The South-Ukrainian State Pedagogical University named after K.S.Ushynski, Odessa, 1997.

The dissertation deals with the problems of actualization Marika Pidhiryanka's poetic heritage in practical work of modern pre-schools; its usage in the process of senior pre-school children's vocabulary development. In the thesis the didactic model of complex activities on Marika Pidhiryanka's poetic works is elaborated. It contains a detailed description of methodical selection of the key-words, idioms and ways their meanings are explained. The author determines the adoptive levels of the picked-up words and idioms, pedagogical conditions, tendencies and peculiarities of the development of children's vocabulary by means of poetic works.

Key-words: actualization, poetic work, vocabulary, key-words, idioms.

Підписано до друку 16.09.97.
Обсяг 1.0 друк. арк. Формат 60x84/16.
Наклад 120 прим. Папір офсетний. Зам. № 343.

Підготовлено до друку видавничою спілкою "ВО"
Віддруковано фірмою "ЕКОР" 1997

229038

AB 38931

38931